

Geodeticko-topografický průzkum na lokalitě Německá Lhota, okr. Kladno

JULIE RICHTEROVÁ

Lokalita Německá Lhota má pro svoji mimořádně dobře zachovanou pramennou základnu písemné i archeologické povahy značnou hodnotu pro studium mnoha otázek, týkajících se ZSO a jejich vývoje. Byla „nově“ objevena v terénu (po F. Velcovi — 1904) Z. Smetánkou, který pak na základě běžného povrchového průzkumu vybral pro archeologický výzkum jeden atypický objekt, jenž nebyl na plánu F. Velce zachycen. Geodeticko-topografický průzkum byl prováděn na dvou jiných zvolených usedlostech, uzavírajících na SV a V náves osady podle metody, kterou zhodnotili Z. Smetánka a J. Klápště (1979). Ověřovali jsme tak možnosti využití výsledků získaných průzkumem v konfrontaci s výsledky ostatního bádání na lokalitě. Pokoušíme se o srovnávání všech podstatných a někdy se doplňujících zjištění a o posouzení jejich interpretovatelnosti. Pomáhá nám znalost poměrů na smečenském panství s detailním zaměřením na Německou Lhotu a sousední vsi (rozběr písemných pramenů i sídelně historické situace — Richterová 1972) jež se projevuje lepší orientací a možností kritiky závěrů, vyplývajících z jednotlivých výzkumů, které byly na lokalitě realizovány.

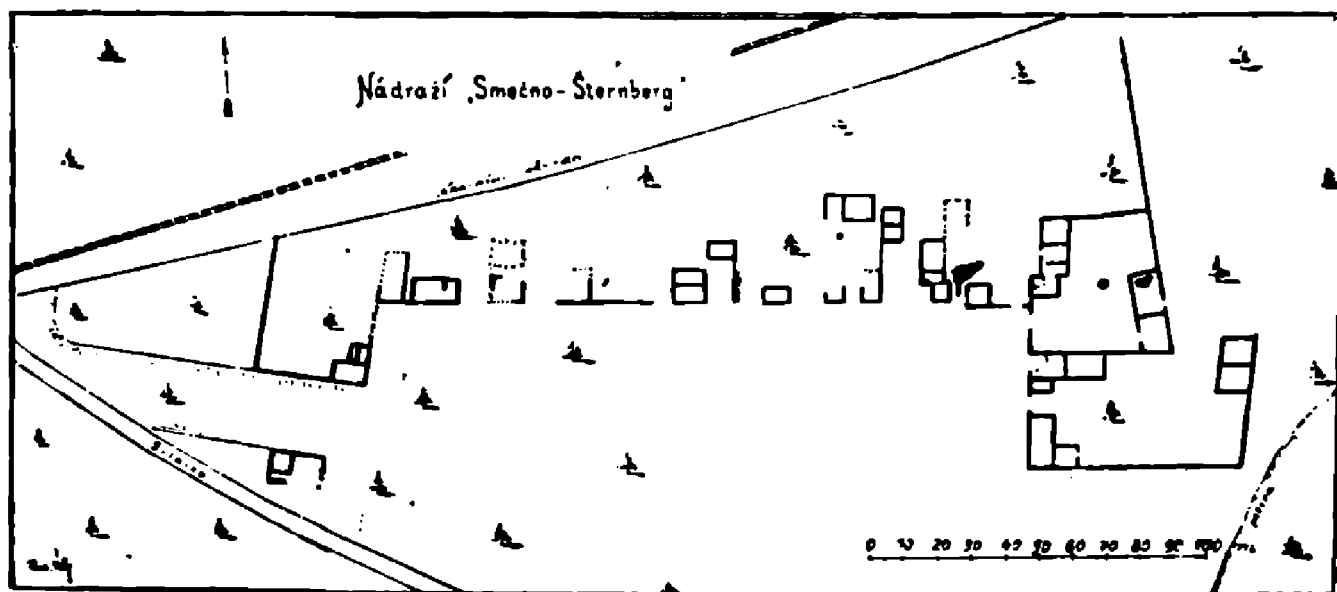
1. Povrchový průzkum — popis situace celé osady

Osada je v ostrém úhlu sevřena moderními komunikacemi, které ji zčásti porušují. Na severu prochází její zahradní částí kolejiště nádraží Kamenné Žehrovice, JZ okraj osady přetíná silnice Doksy—Smečno. I přes toto narušení, zasahující ostatně jen okrajový úsek, zůstává jádro osady dobře zachováno. Dokládají to nad povrch zřetelně vystupující destrukce objektů, na nichž lze někdy dobře sledovat průběh zdiva. Celá plocha osady je zalesněna, orientace a přehlednost terénu je tak značně ztížena. Osada nebyla dosud celá zaměřena, existuje sice plánek lokality od F. Velce z poč. tohoto století, ale není úplný a pochopitelně ne přesný (Velc 1904).

Dvě neúplné řady usedlostí tvoří náves přibližně ve tvaru obdélníka, jehož přibližně rozměry jsou 200 × 90 m a jehož severní strana má pravidelnou průčelní linii. Jižní řada je již méně pravidelná a byla umístěna nad potokem, který návsí protékal (jeho původní koryto nelze dnes přesněji určit pro četné meliorační úpravy v lese, avšak je pravděpodobné, že právě tato vodoteč ovlivnila uspořádání jižní řady usedlostí). Na Z a především SV a V okraji uzavíraly náves větší sídelní jednotky. Komplex dvou usedlostí na SV a V byl umístěn na přirozeně vyvýšeném terénu. Z jejich rozsáhlosti i situování v rámci osady lze soudit, že zaujímal určité mimořádnější postavení vůči ostatním usedlostem.

Plužinu osady můžeme s jistou přesností lokalizovat spíše podle plánu z TK (Richterová 1981, 476), neboť v terénu není tak zřetelně zachována, přesto-

že nebyla celá připojena k sousedním obcím a část jí tedy zůstala překryta vegetací. Při dalším průzkumu bezprostředního okolí lokality je možno vysledovat JV od prostoru vlastního sídliště hráz rybníka o nepříliš rozsáhlém obvodu, který je zachycen na indikační skice z r. 1841 (Richterová 1981, 477, obr. 3). Relikty rybníka nás sice upozornily na jeho dřívější existenci, ale pouze z průzkumu povrchové situace jsme nemohli soudit na jeho stáří. Zdali byl užíván již v době trvání osady, nebo byl založen vrchností na zpustlých pozemcích. Ve spisech tereziánského katastru jsme objevili záznam výslechu poddaných, kde vedle jiných pozoruhodných otázek a odpovědí je také jedna podstatná pro náš problém. Zní: „... pravda, že vám povědomo jest, že tam rybník pod Německou Lhotou ležící německolhotským poddaným přináležíval?...“ Odpověď není sice určitá, avšak otázka královského úředníka je zasvěcená a hovoří o dlouhodobém trvání rybníka. (TK — Rak., f. Smečno, Spisy, in. č. 2636, SÚA Praha).

Obr. 1. Plánek F. Velce (1904) ZSO Německé Lhoty. Foto M. Fokt.

Porovnáme-li povrchovou terénní situaci s plánkem F. Velce (obr. 1), shledáváme zřejmou diferenci. Na Velcově plánu jsou zachyceny dosti věrohodně jednotlivé povrchové relikty objektů v severní frontě osady a rovněž, avšak s jistou nepřesností, i v její západní a východní části. Jižní řada kromě usedlostí na JZ nebyla F. Velcem zpozorována vůbec (je méně výrazná a navíc viditelně chybí mnohé objekty této dispozice).

2. Terénní relikty usedlostí (obr. 2)

Usedlost I.

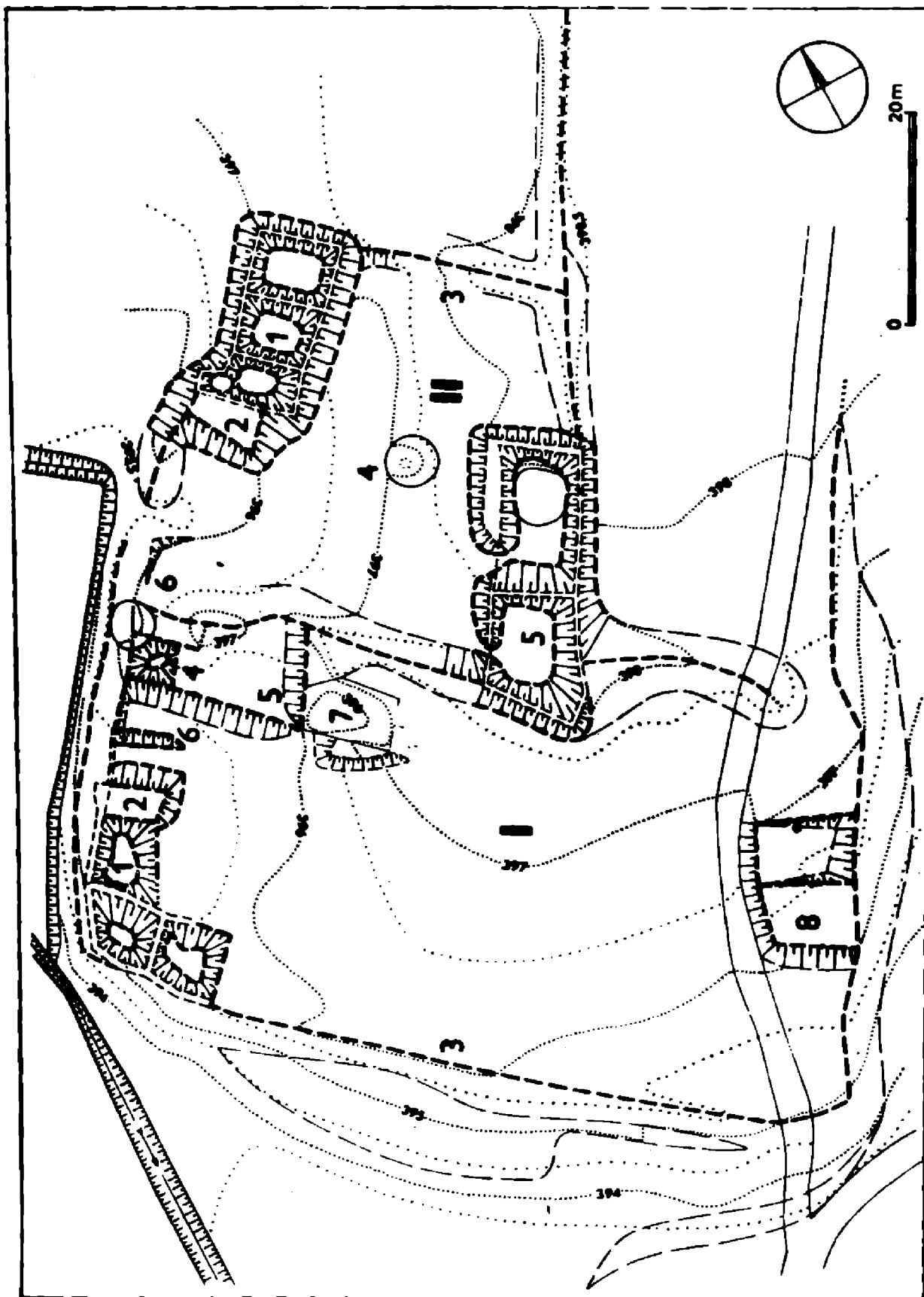
Obj. 1 — obdélníkový objekt ve tvaru háku, dobře patrné členění do tří místností příčkami; destrováno dovnitř, nahoře patrná koruna zdi, dosahující šíře až 1 m na JZ a Z (na vnější straně usedlostí).

Obj. 2 — obdélníkový objekt, zřetelně připojený k obj. 1, pozitivní.

Obj. 3 — ohradní val, místy méně zřetelný, pravidelněji se táhnoucí na Z, JZ a S straně, na V méně výrazný.

Obj. 4 — téměř čtvercový „věžovitý“ objekt na mírně vyvýšeném plató.

Obj. 5 — velký obdélníkový útvar, přisazený k objektu 3, ohradnímu valu a objektu 4.

Výškový systém BPV
Souřadnicový systém místní

1:500

Zaměření AU ČSAV 1981

Obr. 2. ZSO Náměstá Lhota, k. o. Kamenné Zehrovice. Zaměření usedlosti I. a II. – J. Morávek a kol. – J. Richterová.

Obj. 6 — úzký val — hřbítek (destrukce?).

Obj. 7 — recentní zásah — jáma s trojúhelníkovitým „náspem“.

Obj. 8 — dvouprostorový objekt s příčkou, S místnost zčásti s prohlubní, J místnost pozitivní.

Usedlost II.

Obj. 1 — obdélníkový objekt trojdílný, rozdělený příčkami, na JZ připojen další obj. 2. V místech vnitřního JZ nároží je ohraničená malá prohlubeň.

Obj. 2 — objekt nepravidelně obdélníkový, umístěný asi o 50 cm níže než obj. 1, avšak zřetelně k němu připojený, pozitivní.

Obj. 3 — val, ohraničující usedlost; nejmohutnější v místech, oddělujících usedlost II. od usedlosti I.

Obj. 4 — kruhovitý útvar s proláklínou.

Obj. 5 — výrazný obdélníkový objekt, dvouprostorový s příčkou.

Obj. 6 — hřbítek, relikv valovitěho charakteru.

Délkové míry nejsou uvedeny, neboť zaměření je provedeno detailně a lze je vyčíst dobře z plánu. Deprese nepřesahují 50 cm, konvexní útvary kolísají obvykle kolem 50 cm.

3. Interpretace objektů

V usedlosti I je možno považovat za obytný dům objekt č. 1, u něhož se rýsují 3 místnosti pravidelně rozvržené. Objekt 2 se poněkud vymyká z celkového charakteru a je patrně součástí obytného domu. Obvodní val usedlosti, ohraničuje celou sídelní jednotku nepřerušeně, kromě úseku na SV, kde bychom mohli předpokládat vjezd do zahradní části. V přední návesní linii nemá patrný nikde náznak přerušení pro vchod nebo vjezd. Objekt 4, jenž je umístěn jako obytný obj. 1 v průčelí usedlosti, interpretujeme jako špýchar, k němuž byl připojen další hospodářský objekt (5).

Objekt 5 — pro tento objekt není příhodná žádná jiná interpretace než jako objekt určený k hospodářskému užívání. Na samém V konci usedlosti, v její zahradní části, se nalézá objekt č. 8, který patrně představoval opět hospodářský objekt, snad zahradní domek, nemůžeme vyloučit ani podsedskou funkci. Útvar objektu 7 považujeme za recentní zásah, patrně po těžbě kamene, která byla druhotně na Německé Lhotě dosti častá, jak doložil dosud nepublikovaný archeologický výzkum.

V usedlosti II se nachází obytný objekt zcela evidentně v jejím SZ rohu s třemi pravidelně rozdělenými místnostmi a s patrně připojeným sklípkem. Předsazený, těsně přiléhající objekt 2 považujeme za součást obytného domu, i když půdorysně (ústupek) není přesně v stavební linii zadní části domu a jeho tvar je mírně lichoběžníkový.

Jako objekt 3 označujeme obvodní zeď destruovanou ve val, která důsledně usedlost uzavírá do nepravidelného čtyřúhelníka, v jehož středu byla s největší pravděpodobností umístěna studna (obj. 4). JZ roh usedlosti je obsazen rozsáhlejším objektem s dvěma místnostmi, o kterém se domníváme, že byl patrně podsklepen a měl hospodářskou funkci (obj. 5). V průčelí usedlosti je v místech přerušení obvodní zdi situován objekt 6, pravděpodobně součást vchodu s vjezdem (brány) do usedlosti z návsi.

Pokud srovnáváme obě usedlosti, byť pouze globálně, je zcela zřejmé, že usedlost I je rozsáhlejší a zaujímá poněkud mimořádnější polohu v dispozici osady. Vylučujeme však možnost interpretovat usedlost jako tvrz, neboť chybí všechny vnější znaky, jež tvrz charakterizují. Půdorysně by sice mohla odpovídat menšímu panskému dvoru, avšak v tak dobře a kompletně zachovaných písemných pramenech by o něm byla jistě zmínka. Pokud bychom uvažovali o možnosti interpretovat sídelní komplex jako rychtu, musíme si uvědomit, že v této době by existence svobodné rychty nebyla pravděpodobná, protože postavení rychtáře bylo již odlišné od doby pohusitské nebo dokonce předhu-

sitské, kdy v Čechách převažovala svobodná rychta kolonizačního původu (Novotný 1958, 40 sq; Matějek 1959; 221; Procházka 1963, 151 sq). Situace na Smečensku rozebrána v práci J. Richterové (1972, rkp., pag. 43—47 a 95 sq).

4. Konfrontace výsledků získaných průzkumem v terénu a údajů z písemných pramenů

Jestliže se tedy chceme pokusit o bližší identifikaci geodeticko-topograficky zkoumaných usedlostí osady nebo alespoň největší z nich, musíme se, i když jen v hlavních rysech, zabývat usedlostní strukturou vesnice. K jejímu stanovení na Smečensku a rovněž v Německé Lhotě jsme dospěli na základě rozboru urbářů, které jsou za příznivé situace nejvhodnějším pramenem. Uvádějí obvykle lánovou výměru půdy jednotlivých gruntů, která je stále základním měřítkem usedlostní struktury vesnice. Protože zachycují také změny v držbě půdy původně vysazené i nově připojené, lze podle nich rozlišit kategorie usedlých i přesuny mezi nimi, a to tím spíše, máme-li k dispozici více těchto pramenů v určitém časovém rozpětí. Smečenské urbáře nám to umožňují s použitím doplňujících pramenů, převážně gruntovních.

Po polovině 16. stol. (urbář 1566) tvořily nejpočetnější skupinu na Německé Lhotě osedlí s 1 lánem základní výměry, pak $1\frac{1}{2}$ lánici, přičemž se vyskytli i dva 2 lánici a dokonce jeden $2\frac{1}{2}$ láník. Na konci 16. stol. a poč. 17. (urbáře z r. 1590 a 1602—3) dochází k přesunu z důvodů další sociální diferenciaci z kategorie víceláníků do nižší nebo podsedské kategorie. Skupina láníků a půl-láníků zůstává však stále početně nejsilnější. Německá Lhota v rámci Smečenska se tak neliší od celého Slánského kraje i některých jiných úrodných oblastí, kde největší zastoupení měly středně velké usedlosti (Petráň 1964, 63).

Při našich úvahách je však nutné uvádět údaje o půdních výměrách do souvislosti s vybaveností hospodářství výrobními prostředky, především potahem a potažním a orebním náradím, jejichž počet je nejspolehlivějším ukazatelem možnosti výroby zemědělských produktů (Petráň 1963, 44 n). Německá Lhota na konci 16. a poč. 17. stol. (urbáře 1590, 1602—3, pozemkové knihy z let 1591—1613):

výměra	inventář (výrob. prostředků)	cena usedlosti
1 $\frac{1}{2}$ láník:	pluh, brány, vůz	200—165 kop
nebo láník:	pluh, 3 brány, vůz	165
láník:	2 pluhy, 3 brány, 2 vozy	200
nebo láník:	pluh, brány, vůz	185

Situace není přímočaře jednoduchá. U jednotlivých gruntů zachycujeme v některých případech změny v jejich vybavenosti během několika let, např. při prodeji jednolánové usedlosti je uváděn pluh s „železy“, při dalším pluh bez želez. V jiném případě má láník při jedné transakci 2 pluhy atd., po 20 letech však již jen 1 pluh, přičemž se cena statku mírně zvyšuje. Do 30leté války, kdy osada zaniká (1633—34), narůstá stav potahů za stejného počtu osedlých.

Chceme-li zařadit největší V usedlost s jejími čtyřmi stavebními objekty do kategorie usedlostní struktury a v kontextu s ostatními faktory soudit na sociální příslušnost jejího majitele, musíme obrátit pozornost na nejvyšší lánovou výměru a patrně i nejlepší inventář a vybavení, jež se ve vesnici vyskytuje, ač se ukazují některá kritéria problematická (nejen u Německé Lhoty). Při dalším nahlédnutí do písemných pramenů (urbář z poč. 17. stol. použí-

vany vrchností delší dobu a soupisy škod z 30leté války), nalézáme v postavení největšího vlastníka půdy a plátce nejvyššího úroku zprvu Urbana Tymliha a později, potrně po něm, Hanse Hobiše. Mimořádně příznivá situace pro archivní výzkum nám umožňuje jít až do těchto podrobností a v dalších souvislostech může přispět k získání určitějšího obrazu o životě zaniklé Německé Lhoty.

Geodeticko-topografický průzkum nám podává na Německé Lhotě relativně přesný pohled na nemovitou část usedlosti a její dispozici. Proto, aniž byl proveden odkryv klasickou archeologickou metodou, můžeme konstatovat, že právě geodeticko-topografický průzkum pomohl při řešení otázky zařazení nebo identifikace vybrané usedlosti v rámci vesnice — např. tím, že eliminoval možnost uvažovat o této sídelní jednotce jako o tvrzi, apod. A tak kombinací s výsledky bádání v písemných pramenech docházíme k závěru, že největší usedlost vesnice náležela s jistou pravděpodobností pouze velkému gruntovníku, v našem případě s určitou rezervou nejspíše Hansu Hobišovi.

Seznam literatury

- Matějek, F. 1959: Feudální velkostatek a poddaný na Moravě, s přihlédnutím k přilehlým územím Slezska a Polska, Praha.
- Novotný, J. 1958: Sovobdní rychtáři na Moravě, ve Slezsku a v sousedních územích německé kolonizace, Historie a muzejnictví 3, 39—52.
- Petráň, J. 1963: Zemědělská výroba v Čechách v druhé pol. 16. stol. a poč. 17. stol., AUC Phil. et hist. V.
- 1964: Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války, Praha.
- Procházka, V. 1963: Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách, Praha.
- Richterová, J. 1972: Studie k dějinám Smečenského panství v 16. a v 1. polovině 17. století a k zaniklým osadám na jeho území (Diplom, práce), FFUK Praha — katedra archivnictví.
- 1981: Zaniklá středověká osada Německá Lhota, k. o. Kamenné Žehrovice, okr. Kladno. Historie a výzkum, AH 5, 475—479.
- Smetánka, Z.—Klápště, J. 1979: Geodeticko-topografický průzkum zaniklých středověkých osad, AR XXXI, 614—631.
- Velc, F. 1904: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XX, Politický okres Slaný. Praha.

Zusammenfassung

Geodetisch-topografische Erkundung auf der Lokalität Německá Lhota

Die Autorin berichtet über eine geodätisch-topografische Erkundung in Německá Lhota (Bezirk Kladno) aus dem Jahr 1981, die sich mit den Anwesen I und II im nordöstlichen und östlichen Teil der Siedlung befaßte, beschreibt die einzelnen, in destruiertem aber gut erkennbaren Zustand erhaltenen Objekte dieser Anwesen und versucht sie funktionell zu interpretieren. Auf Vergleiche der zahlreichen sich auf diese Lokalität beziehenden Schriftquellen gestützt (2 Urabarien, 2 Grundbücher, Schadensprotokolle aus dem Dreißigjährigen Krieg u. a.), gelangt sie dazu, das Anwesen I einem bestimmten Siedler zuzuschreiben — Hans Hobisch, eine Möglichkeit auswertend, die bisher vereinzelt dasteht.